

FRANÇOIS
REYNAERT

VINCENT
BROCIVIELLE

LE PETIT
LAROUSSE
CULTURĂ
GENERALĂ

I. INVENȚII ȘI DESCOPERIRI 305

Primele mari invenții / Invențiile Antichității /
Câteva descoperiri prețioase / Astronomie

II. MARILE ÎNCEPUTURI ALE CUNOAȘTERII 311

Metoda lui Aristotel / Euclid și Eratostene /
Forța lui Arhimede / Ptolemeu

III. ȘTIINȚA ORIENTALĂ 314

Cele patru mari invenții ale Chinei / Cifrele arabe /
Medicina

IV. TIMPURI MODERNE 317

Metoda științifică / Tiparul / „Și totuși se învâрте” /
De la mai mic... la mai mic! / Revoluția lui Isaac
Newton / În adâncul mării și în înaltul cerului /
Chimia modernă

**V. MARILE CUCERIRI ALE EPOCII
CONTEMPORANE 324**

Tot înainte cu aburul! / Electricitatea în aer / Teoria
evoluziei / Invenții și descoperiri majore / Modelul
atomic / Progresele geneticii / Albert Einstein
și relativitatea / Schrödinger și mecanica cuantică /
Progresele tehnicii / Inventarea internetului /
Nașterea web / Web 2.0

VI. BAZELE ȘTIINȚELOR 335

Noțiuni de astronomie / Noțiuni de chimie /
Noțiuni de fizică / Noțiuni de biologie / Noțiuni
de genetică

SĂ VORBIM DESPRE POLITICĂ! 355

I. MARILE SISTEME POLITICE 357

Republica / Monarhia / Imperiul / Teocrația /
Dictatura / Regimurile totalitare / State unitare,
state federale / Stat, națiune, stat-națiune

**II. FUNCȚIONAREA DEMOCRAȚIILOR
OCCIDENTALE 362**

Democrații populare / Democrație directă și democrație
reprezentativă / Democrație liberală / Părinții gândirii
politice occidentale / Drepturile omului și statul
de drept / Cum se fac legile?

III. UNIUNEA EUROPEANĂ 371

Scurtă istorie a construcției europene /
Cum funcționează Uniunea Europeană /
Susținători și adversari ai Uniunii Europene

IV. „-ISMELE” POLITICII 379

Conservatorism / Liberalism / Naționalism /
Populism / Tipuri de socialism / Ecologism

PERSPECTIVE ASUPRA ARTEI 383

I. PREISTORIE ȘI ANTICHITATE 386

Originea artei / Antichități orientale /
Antichitatea egipteană / Antichitatea greacă /
Arta romană / Arta celtă

II. ARTA CREȘTINĂȚII 396

Arta paleocreștină / Arta bizantină /
Renașterea carolingiană și cea ottoniană /
Arta romanică / Arta gotică

III. TIMPURILE MODERNE 402

Renașterea / Europa barocă / Veacurile de aur francez
și olandez / Neoclasicismul

IV. DIN SECOLUL XIX ÎN ZILELE NOASTRE 413

Romantismul / Realismul / Impresionismul /
Avangardele / Frământări postbelice /
Arta mondială

INDICE DE PERSOANE 426

CĂLĂTORIE PRIN ȚARA LIMBILOR

Oamenii, urmași ai lui Adam, vorbeau cu toții aceeași limbă, ne spune Facerea, prima carte a Bibliei. Într-o zi, le-a venit ideea să construiască un turn semeț, care, înălțându-se până la cer, urma să devină simbolul puterii lor. Dumnezeu, mâniat de această sfidare, a găsit mijlocul de a le zădărnici planul și de a-i pedepsi pe trufași: i-a făcut să vorbească limbi diferite, împiedicându-i pe viitor să mai comunice între ei. Și chiar dacă istoria Turbulului Babel este un mit, ea nu este, totuși, complet ruptă de realitate.

1. Limbile vii

Putem număra circa **7 000 de limbi vorbite** în lume, fără a pune la socoteală dialectele. Unele sunt folosite de foarte puține persoane și riscă să dispară. Conform estimărilor UNESCO, jumătate din limbile vorbite astăzi vor dispărea până la sfârșitul acestui secol. Fenomenul vizează mai ales Amazonia și Papua-Noua Guinee.

Printre limbile vorbite de un număr considerabil de vorbitori (80% din oameni folosesc 80 de limbi), mandarina se află pe primul loc. Vin apoi engleza, spaniola, araba și franceza. ONU recunoaște șase limbi oficiale – engleza, chineza, spaniola, araba, rusa și franceza –, dar secretariatul organizației se mulțumește

să funcționeze cu două dintre ele, numite limbi de lucru – engleza și franceza. Astfel, oamenii au mari dificultăți să comunice între ei fără să apeleze la serviciul de interpreți și traducători. Ceea ce nu ne spune Biblia este că unele limbi prezintă anumite asemănări. Sunt limbi care nu seamănă deloc între ele când le auzim prima oară, dar, studiindu-le, specialiștii au remarcat că au în comun anumite trăsături gramaticale și că unele cuvinte din vocabularul lor seamănă atât de mult încât au cu siguranță origini comune. Și astfel, toate limbile lumii au putut fi clasate în familii lingvistice.

Principala familie este **familia indo-europeană**.

Celelalte familii sunt (în ordinea numărului de vorbitori):

- **Familia sino-tibetană** care grupează, printre altele, chineza, mandarina, cantoneza, tibetana și birmana;
- **Familia austroneziană** care cuprinde malgașa, malaeziana, indoneziana etc.;
- **Familia hamito-semitică** inițial includea egipteană veche. Acum grupează copta, araba clasică și dialectală, ebraica, dar și limbile africane.

Mai mici, familiile *dravidiană* (tamilă), *japoneză*, *bantu* (swahili), *nigero-congoleză* (wolof, fula, malinke), *altaică* (turcă, khalkha, manciuriană), *coreeană*, *austro-asiatică* (khmeră). Și la urmă vin limbile amerindiene.

Respect pe **Există circa 7.000 de limbi vorbite în lume, fără a pune la socoteală dialectele.**

Cu excepția limbilor bască, turcă, malteză și a celor din familia fino-ugrică (finlandeza, maghiara, lapona), limbile vorbite în Europa aparțin familiei indo-europene.

2. Familia limbilor indo-europene

Prin secolele XVII și XVIII, europenii ajung în India și unii erudiți din rândul acestora se interesează îndeaproape de sanscrită, limba străveche și remarcabilă în care s-au redactat Vedele, cărțile sacre ale hinduismului. Ei observă asemănări uimitoare ale acestui idiom cu greaca veche și cu latina. Mai târziu, descoperă înrudiri cu persana, dar și cu limbile germanice și slave. Așa se naște, treptat, noțiunea de familie lingvistică „indo-europeană”. S-a născut ea oare dintr-o limbă de început, o limbă-mamă, vorbită probabil de un neam de războinici originar din Asia Centrală, care ar fi răspândit-o în toate regiunile cucerite cu foarte multă vreme în urmă, mergând din nordul Asiei până în vestul Europei? Dar cine erau ei și de ce nu reușim să găsim urme clare ale existenței lor? Întrebarea nu și-a găsit încă un răspuns tranșant și continuă să divizeze specialiștii. Nu este însă nici urmă de îndoială că asemănările între diversele ramuri sunt evidente. Să luăm exemplul **cifrei 2**: în franceză, „deux”; în engleză, „two”; în germană, „zwei”; în română, „doi”; în greaca modernă, „dio”; în persană, „do”; în bengali, „doi”. Dacă înrudirea dintre aceste diverse cuvinte nu vă frapază, iată cum se spune „doi” în câteva limbi non-indo-europene: în turcă,

„iki”; în arabă, „ithnan”; în lingala (limba vorbită în Congo), „mibale”. Așa cum am spus, cu câteva excepții notabile, marea majoritate a limbilor europene fac parte din această familie, împărțită pe ramuri, și acestea împărțite, la rândul lor, în subramuri. Să cităm câteva asemenea grupuri de limbi:

- **Limbi celtice:** irlandeza, bretona;
- **Limbi romanice** (provenind din latină): portugheza, spaniola, castiliana, catalana, franceza, italiana, româna;
- **Limbi germanice:** engleza, olandeza, germana, limbile scandinave;
- **Limbi elenice:** greaca;
- **Limbi slave:** rusa, ucraineana, poloneza, slovacă, cehă, bulgara, macedoneana, sârba, croata.

3. Latina

Să începem cu latina, azi limbă moartă, a cărei importanță rămâne considerabilă în istoria Europei Occidentale. Chiar și cei care nu au învățat-o niciodată știu că latina are, printre alte caracteristici, declinările. Ele sunt în număr de cinci și se învață prin cuvinte-tip. Cea mai faimoasă este prima declinare, modelată după *rosa*, „trandafir”: *rosa, rosa, rosam, rosae, rosae, rosa*. Iar la plural: *rosae, rosae, rosas, rosarum, rosis, rosis*.

Refrenul a fost psalmodiat vreme de secole de generații întregi de liceeni care se inițiau în limba lui Cicero. A devenit atât de cunoscut încât cântărețul belgian Jacques Brel (1929–1978) i-a dedicat un cântec, *Rosa* („E cel mai vechi tango din lume/Pe care capete bălaie/Îl îngână ca pe-o rimă/Când învață la latină...”). Pentru lingviști, existența acestor declinări face din latină o *limbă flexionară*, așa cum

Respect pentru oameni și cărți

sunt, de pildă, germana, româna sau limbile slave. Asta înseamnă că fiecare substantiv (și adjectiv, care se acordă cu substantivul) se modifică după funcția pe care o are în frază. Sunt șase cazuri principale: nominativ, vocativ, acuzativ, genitiv, dativ și ablativ (puriștii cunosc și un al șaptelea, locativul, care indică locul unde se află cineva/ceva, dar se întrebunează la foarte puține cuvinte).

- **Nominativul** este în general cazul subiectului: *rosa pulchra est* („trandafirul este frumos”).
- **Vocativul** servește la adresare: *Veni, domine!* („Vino, Doamnel!”).
- **Acuzativul** este (cel mai adesea) cazul complementului de obiect direct: *amo linguam latinam* („îmi place limba latină”).
- **Genitivul** marchează posesia sau apartenența.
- **Dativul** este cazul complementului de obiect indirect.

Să luăm faimosul verset pe care Matei i-l atribuie lui Iisus, așa cum apare în versiunea latină a Noului Testament: *Quae sunt caesaris, caesaris et quae sunt Dei, Deo!*

Quae sunt înseamnă „cele care sunt”, „lucrurile care sunt”. Primul *caesar* – *caesaris* –, ca și primul *Deus* – *Dei* – sunt genitive, arătând că lucrurile respective le aparțin; celelalte – *caesaris* și *Deo* –, sunt dativ, arătând cui i se cuvin aceste lucruri.

De aici încolo, toată lumea va înțelege modul în care s-a tradus în românește acest verset: „Să-i dăm cezarului ce-i al cezarului și lui Dumnezeu ce-i al lui Dumnezeu”.

- **Ablativul** este adesea cazul complementelor circumstanțiale, de multe ori precedate de prepoziții. *Ab imo pectore* este o expresie întrebunătă încă în limbile moderne. *Ab* – „din”; *imo* (ablativul lui *imus*) – „adânc”; *pectore* (ablativul

Cicero

lui *pectus*) – „piept”. Ea înseamnă: „Din adâncul sufletului meu” sau, mai obișnuit în română, „Din tot sufletul meu”.

Latina este limba unor mari scriitori: poetul Vergiliu (către 70 î.Hr.–19 d.Hr.), autorul *Eneidei* (vezi pag. 142); gloriiosul Caesar (101–44 î.Hr.), ale cărui *Comentarii despre războiul galic* reprezintă un text clasic; omul politic Cicero (106–43 î.Hr.), ale cărui discursuri sunt redactate într-o limbă socotită un model de claritate, eleganță și bogăție. Ea este cu precădere limba puternicului Imperiu Roman care o impune în toate teritoriile cucerite, cel puțin în cele occidentale – în Imperiul Roman de Răsărit, viitorul Imperiu Bizantin, separat de Roma în secolul V d.Hr. și guvernat de la Constantinopol, se vorbea grecește.

Respect pentru **Latina este limba**

unor mari scriitori:

poetul Vergiliu, autorul Eneidei;

gloriosul Caesar, ale cărui

Comentarii despre războiul galic

reprezintă un text clasic;

omul politic Cicero,

ale cărui discursuri sunt

redactate într-o limbă

socotită un model de claritate,

elegantă și bogăție.

Atracția culturală exercitată de romani asupra popoarelor cucerite este atât de mare încât multe dintre ele, din Peninsula Iberică până în România, își abandonează limba pe care o vorbeau înainte și o adoptă pe cea a învingătorului. Aceasta nu mai este însă limba despre care am vorbit mai sus, ci versiunea numită *vulgară* (adică populară). Observația este importantă. Ea explică această trăsătură fundamentală a tuturor *limbilor romanice* (portugheza, spaniola, catalana, provensala, franceza, italiana, româna): ele nu provin direct din limba lui Cicero, ci derivă dintr-o latină pe care o foloseau soldații sau negustorii trăitori pe teritoriul unde se vorbeau aceste limbi în primele secole ale erei noastre, de unde și rădăcinile a numeroase cuvinte curente. Astfel, în latina clasică, la cal se spunea *equus*, iar în latina vulgară, *caballus*. Astăzi, „cal” se spune în franceză *cheval*, în spaniolă *cavalo*, în italiană *cavallo*, în românește *cal*. Rădăcina clasică se regăsește în alte cuvinte, preluate mult mai târziu (în secolele XV–XVI) de învățați doritori să îmbogățească limba: de pildă *equitation* în franceză, *equitatione* în italiană, *equitación* în spaniolă, *equitação* în portugheză.

ACESTE EXPRESII ÎN LATINĂ INTRATE ÎN LIMBAJUL CURENT...

- *Alea iacta est*: „Zarurile au fost aruncate”. Cuvinte pe care Suetoniu (70–126 d.Hr.) i le atribuie lui Caesar, rostite în clipa în care a trecut micul râu Rubicon, intrând astfel în conflict cu republica romană care interzicea unui general să încalce această limită cu soldații săi.
 - *Carpe diem*: „Trăiește clipa”. Acest îndemn al poetului Horațiu (65–8 î.Hr.) ne sfătuiește să prețuim momentul prezent.
 - *Errare humanum est*: „Este omenește să greșești”. Se adaugă uneori, *perseverare autem diabolicum*: „Să perseverezi însă este diabolic”.
 - *Mea culpa*: „Din vina mea”, expresie care vine din latina Bisericii și exprimă o scuză.
 - *Primum vivere deinde philosophari*: „Trebuie mai întâi să trăiești, apoi să filosofezi...”
-

Învățații de la sfârșitul Evului Mediu și din Renaștere au îmbogățit astfel limba întrucât stăpâneau latina, cunoscută și practică zilnic, vreme de secole, mult după dispariția Imperiului Roman de Apus (secolul V). Limba a Bisericii Catolice, latina era folosită, până în secolul XX, la ținerea liturghiei. În Evul Mediu, era limba universităților, așadar a cunoașterii. În română, cuvintele de acest fel au intrat în secolul XIX, prin filieră franceză sau italiană,

Respect pentru oameni și cărți

aduse de așa-numiții *bonjuriști*, tinerii care-și făceau studiile în străinătate.

**Latina este,
și astăzi, limba oficială
a Bisericii Catolice.**

Marele umanist Erasmus (1466–1536) și-a scris o parte a operei în latină. Chiar dacă, începând din secolul XVI, limbile vernaculare moderne înfloresc și se impun în cea mai mare parte a statelor europene, pe atunci în formare, limba lui Pliniu cel Bătrân rămâne cea a medicinei, a dreptului și a științei (Pliniu cel Bătrân, născut la 23 d.Hr. și mort în 79 d.Hr., în timpul catastrofei de la Pompeii, este autorul unei monumentale *Istoriei naturale* care însușește tot ce se știa la vremea aceea. A rămas peste secole o referință în domeniile științific și tehnic). Când naturalistul suedez Carl von Linné (1707–1778) își propune să clasifice, să inventarieze și să denumească plantele și animalele, o folosește în chip firesc. Așa se face că toate denumirile științifice din botanică și zoologie se dau, întotdeauna, în latină.

Latina este, și astăzi, limba oficială a Bisericii Catolice. Vaticanul nu încetează să o îmbogățească pentru a răspunde necesităților epocii, creând un vocabular inexistent în vremea lui Seneca (4 î.Hr.–65 d.Hr.) sau a lui Cato cel Bătrân (234–149 î.Hr.): *camping* (*campus tentorius*), *computer* (*instrumentum computatorium*) sau *gangster* (*gregalis ladro*)...

DE LA LATINĂ LA GLOBISH

Limba pe care locuitorii unei comunități o vorbesc între ei este o limbă

vernaculară, din latinescul *vernaculus* („de casă”, „domestic”). Limba vehiculară este cea de care se folosesc pentru a se înțelege cu alții, pentru a călători. Vreme de secole, în Europa, acest rol l-a jucat latina, înainte de a fi înlocuită, în secolul XVIII, de limbile moderne locale. În arhipelagul indonezian se vorbea malay; până în secolul XIX, din Orientul Mijlociu până în India se vorbea persana. În Africa de Est, până în zilele noastre, s-a folosit swahili, o limbă bantu răspândită de negustorii de sclavi arabi și îmbogățită cu termeni arabi, apoi englezești.

În loc de a folosi un idiom existent, oamenii pot să inventeze unul. Din secolul XV până în secolul XIX, în porturile Mediteranei, marinarii și captivii creștini ai musulmanilor sau musulmanii captivi ai creștinilor meșteriseră o limbă care conținea cuvinte din italiană, franceză, turcă și arabă: *lingua franca* – limbă de circulație. La finele secolului XIX, Zamenhof, un medic evreu polonez, umanist și pacifist, inventează o limbă cu gramatică simplă, ale cărei cuvinte au toate rădăcini provenind din limbile indo-europene: esperanto. Nefiind a nimănu, ea aparține tuturor. În pofida numeroaselor cercuri esperantiste, acest ideal nu a găsit ecou. Susținută de hegemonia mondială a Marii Britanii din secolul XIX, apoi de aceea a Statelor Unite, care au înlocuit-o după 1945, engleza joacă acum rolul de limbă de circulație planetară, cel puțin în versiunea ei simplificată, numită în glumă *globish*.

4. Scurtă istorie a limbii franceze

Francezii învățau odinioară că strămoșii lor erau „galii”. Nu se poate spune același lucru și despre limba franceză. Ea comportă foarte puține cuvinte provenite din limbile celtice, graiuri anterioare cuceririi de către romani a acestui teritoriu pe care romanii l-au numit Gallia (între 100 și 150 de cuvinte, printre care: *alouette* [„ciocârlie“], *braie* [„scutec“], *tonneau* [„butoi“], *ruche* [„stup“], *brasserie* [„producție de bere“], *cervoise* [„bere“], *mouton* [„oaie“]). Ca și în alte ținuturi occidentale ale imperiului, aici avea să se vorbească foarte curând latina vulgară, instalată într-un mod atât de eficient încât rezistă chiar și invaziilor care pun capăt dominației romane. Începând din secolul V, mai multe populații germanice trec Rinul și se stabilesc aici: vizigoții în Aquitania, apoi în Spania, burgunzii, înspre Bourgogne și Elveția de azi, francii. Politic vorbind, ei sunt noii stăpâni și totuși aportul lor lingvistic este limitat (îl regăsim, de pildă, în vocabularul feudalității – *maréchal*, *baron*, *heaume* [„coif“], *heraut* [„herald“] – sau în cuvântul *guerre* [„război“]). Creștinați, fascinați de măreția Romei, ei adoptă latina care, aidoma situației din alte țări de limbă romanică, evoluează încetul cu încetul spre o limbă aparte.

În veacul IX, nepoții lui Carol cel Mare (742–814) își dispută vastul imperiu. Doi dintre ei, Carol cel Pleșuv (823–877) și Ludovic Germanicul (806–876), se înțeleg asupra moștenirii. Primul va stăpâni partea de vest a regatului franc (viitoarea Franță), celălalt, partea de est (viitoarea Germanie). Acordul este pecetluit printr-un text pe care fiecare comandant, pentru a fi bine înțeles, îl rostește în limba soldaților celuiălalt, fiindcă limbile

sunt deja diferite. **Serments de Strasbourg** (*Jurămintele de la Strasbourg*, 843) – versiunea citită soldaților lui Carol de către Ludovic – este astfel prima mărturie scrisă a francezei vechi, strămoșa foarte îndepărtată a celei care se vorbește acum.

Într-o epocă în care limba nobilă este în continuare latina și nu există unitate politică, limbile vorbite pe teritoriul numit astăzi Franța continuă, în decursul veacurilor, să evolueze și să se subîmpartă în multiple dialecte. Ele sunt clasate în funcție de modul în care se spune „da” în fiecare dintre ele. Așa se face că Dante grupează diversele graiuri romanice din vremea sa după cum urmează: limbile lui *si*, în Italia; limbile lui *oc* (*les langues d’oc* – astăzi se zice mai degrabă occitană), în jumătatea de sud a Franței actuale; limbile lui *oil* (*les langues d’oil*), în partea de nord, și toate au literatura lor. Trubadurii dau strălucire limbilor *d’oc*. Mari poeți compun în picardă sau în franco-normandă. Regii capetini, care domnesc inițial doar peste actuala regiune pariziană, nu conțin să cucerească provincii noi și au, în plus, tendința să-și impună aici propria limbă, *francien* (*a francilor*), limba *d’oil* din Île-de-France, care va deveni franceza.

Secolul XVI stabilizează limba. Francisc I (1494 – domnie 1515–1547), mare arhitect al statului monarhic, impune, prin ordonanța de la **Villers-Cotterêts** (1539), ca franceza să fie folosită în toate actele oficiale. Marii poeți Pierre de Ronsard, Clément Marot și mai ales Joachim Du Bellay (1522–1560) îi dau, prin operele lor, titlu de noblețe. Epoca, împătimită de Italia, centrul Renașterii și al artiștilor ei, o îmbogățește cu numeroase cuvinte venite din această țară. Prima expansiune colonială o trimite în afara Europei, în Canada, în India. Iar dezvoltarea tiparului (inventat la mijlocul

Respect pentru oameni și cărți
secolului XV) și a cărții îndeamnă la omogenizare. Ea începe odată cu secolul XVII. „În sfârșit, vine Malherbe”, va scrie Nicolas Boileau (1636–1711) pentru a menționa contribuția acestui mare scriitor (1555–1628) la codificarea limbii și literaturii franceze.

**Progresele școlarizării,
apoi generalizarea ei
începând cu anii 1880
contribuie la răspândirea francezei
pe tot teritoriul național.**

Se vorbește despre fondarea, de către Richelieu, a Academiei Franceze (1635), cu scopul de a veghea la puritatea limbii franceze a lui Vaugelas și a gramaticii sale. Pierre Corneille (1606–1684), Jean Racine (1639–1699), Molière (1622–1673), Boileau își scriu capodoperele în forma ei clasică. Secolul XVIII al filosofilor este cel în care franceza devine limba elitelor europene. Acest lucru nu împiedică noi valuri de împrumuturi, în special din vocabularul politic englez, în momentul Revoluției Franceze (*législature* – „legislatură”, *session* – „sesiune”, *convention* – „convenție”).

Progresele școlarizării, apoi generalizarea ei începând cu anii 1880 contribuie la răspândirea francezei pe tot teritoriul național, la o mai bună cunoaștere generală a limbii și la uniformizarea ortografiei, această disciplină sanctificată de școala republicană. În același timp, toate concurențele francezei, larg folosite pe teritoriul național până în 1914 și denumite peiorativ „graiuri” (*patois*), sunt vehement combătute: „Este interzis să scuipi pe jos și să vorbești bretona”, se putea citi în locurile de joacă din Franța de vest. Noua expansiune colonială răspândește franceza în imperiu. În secolul XX, presa, radioul, apoi televiziunea

continuă să standardizeze limba sau, din punctul de vedere al puriștilor, să-i ia din savoare. După 1945, ajutată de puterea Americii, engleza o înlocuiește pe vechea ei concurență în schimburile internaționale. Grație francofoniei, în special a celei practicate în Africa, unde multe vechi colonii au păstrat limba fostului colonizator, franceza va progresa totuși rapid în clasamentul limbilor cu cei mai mulți vorbitori în lume. În Africa de Nord ea este concurență de politica de arabizare. Sunt numeroși cei care o apără, în special în mediile intelectuale și liberale care și-au însușit expresia marelui scriitor algerian Kateb Yacine (1929–1989): „Franceza este o pradă de război”.

DUBLETELE

De la sfârșitul Evului Mediu, când a avut loc trecerea de la latină la franceză, într-un număr din ce în ce mai mare de domenii, erudiții s-au folosit de cea dintâi pentru a o îmbogăți pe aceasta din urmă, dar numeroasele cuvinte create aveau la bază rădăcini care dăduseră, cu multă vreme înainte, alte cuvinte. Astfel, latinescul *causa* a dat mai întâi *chose* („lucru”), apoi, mai târziu, *cause* („cauză”), două cuvinte numite în filologie dublete etimologice. Veți vedea la pagina următoare mai multe exemple.

RĂDĂCINĂ LATINĂ	CUVÂNT FRANCEZ PROVENIT DIN LIMBA POPULARĂ	CUVÂNT FRANCEZ FORMAT MAI TÂRZIU
AUSCULTARE	ÉCOUTER (A ASCULTA)	AUSCULTER (A AUSCULTĂ)
CAPITALIS	CHEPTEL (INVENTAR, ȘEPTEL)	CAPITAL (ESEȘIAL)
CAPTIVUS	CHÉTIF (PLĂPÂND)	CAPTIF (CAPTIV)
ERADICARE	ARRACHER (A SMULGE)	ÉRADICUER (A ERADICA)
PARABOLA	PAROLE (CUVÂNT)	PARABOLE (PARABOLĂ)

Dublete s-au format și din alte limbi. *Boutique* și *apothicaire* sunt, ambele, urmașele cuvântului grec *apothéké* („depozit, magazin”).

5. Engleza și vocabularul ei dublu

Asemenea Galliei, marea insulă numită Britania, locuită de celți, este invadată de romani la începutul erei noastre, dar latina nu se impune multă vreme. Odată cu marile invazii din secolele V și VI, când populațiile germanice remodelează Europa Occidentală, englii și saxonii care se stabilesc pe acest pământ (devenit Anglia) își aduc cu ei limba, care se află la originea englezei de azi. Din acest motiv, engleza aparține, prin gramatica și structura ei, familiei lingvistice germanice. Vocabularul ei este marcat de un alt eveniment memorabil: cucerirea ținutului de către Guillaume de Normandie (William Cuceritorul) (1027–1087), în 1066. Seniorii normanzi care-l însoțesc descind din vikingii care se instalaseră în valea Senei (de unde etimologia numelui lor – normanzi, „oameni ai nordului”), dar ei vorbesc franceza sau cel puțin varianta ei franco-normandă. Aceasta devine limba oficială a Curții și a nobilimii. Începând din secolul XV, ea pierde teren în fața a ceea ce va deveni engleza, lăsându-i însă moștenire un număr considerabil de cuvinte. De aceea spunem că vocabularul

limbii engleze este dublu, pe jumătate izvorât din limbile germanice, pe jumătate din franceză:

un ennemi („un dușman”):
a foe sau an enemy;
être, exister („a fi, a exista”):
to be sau to exist;
une langue („o limbă”):
a tongue sau a language;
un ventre („un pântec”):
a belly sau a stomach.

Așa se explică de ce lexicul englez este atât de bogat: el numără 500 000 de cuvinte, față de cele 150 000 din franceză.

În unele cazuri, limba dă seama de originea socială a acestei împărțiri. Astfel, în amintirea țăranilor care le creșteau, animalele de la fermă au nume saxone: *ox* („bou”), *calf* („vițel”), *pig* („porc”), *sheep* („oaie”). Când sunt pe masă, ele păstrează aspectul numelor franceze date de seniorii normanzi care le mâncău: *beef, veal, pork, mutton*.

**Engleza numără
 500 000 de cuvinte, față de cele
 150 000 din franceză.**

6. Italiana, ficia lui Dante

Pentru a distinge ceea ce separă un dialect de o limbă, lingvistul american Max Weinreich (1894–1969), eminent specialist în idiş, a rostit într-o zi această formulă ironică: „O limbă este un dialect cu armată și flotă”. Niște scriitori mari pot fi de ajuns. Vreme de secole, Italia a fost fărâmițată în mici state și nu a fost deloc unită în plan lingvistic: se vorbeau dialecte romanice foarte diferite. Poetul Dante (1265–1321) a ales dialectul toscan, care se vorbea la Florența, pentru a-și scrie capodopera *Divina Comedie*.

Doi alți scriitori, în deceniile următoare, în secolul XIV, aveau să procedeze la fel: Petrarca (1304–1374) pentru a-și scrie sonetele și Boccaccio (1313–1375) pentru a compune *Decameronul*, o antologie de povestiri amuzante și licențioase. Cei trei autori, considerați părinți ai Renașterii și genii ale literaturii, au înnobilit astfel unul dintre graiurile Italiei, care avea să devină italiana literară de astăzi. Ea a fost în mod firesc aleasă limbă oficială, secole mai târziu, când peninsula a devenit în sfârșit un regat unit (1861).

În onoarea lui Dante, să învățăm începutul unuia din versurile cele mai faimoase ale *Divinei Comedii*. În cântul al III-lea, însoțit de Vergiliu, poetul coboară în măruntaiele pământului. Aflându-se sub orașul Ierusalim, el descoperă următoarele cuvinte gravate pe o poartă la intrarea în Infern: *Lasciate ogni speranza, voi ch'intrate* („Lăsați orice speranță, voi cei care intrați”).

Dante

7. Biblia lui Luther, biblia limbii germane

Un reformator religios poate avea o influență lingvistică determinantă. Timp de secole, marea lume germanică nu a avut mai multă unitate politică decât Italia. Acolo unde astăzi se află Germania, Austria, Elveția și estul Franței și al Belgiei, domnea Sfântul Imperiu Roman. De fapt, el era fragmentat în multiple entități – ducate, orașe libere, principate etc. –, unde se vorbeau o mulțime de dialecte.